

УДК: 811.112.2'42

ІМПЛІЦИТНА АДРЕСАТНА РЕФЕРЕНЦІЯ В МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ ДИРЕКТИВАХ

І.М. Панченко (Харків)

Статтю присвячено директивним мовленнєвим актам (прямим та непрямим), що містять імпліцитно виражену референцію до адресата. Імпліцитна адресатна референція може мати місце в будь-якому іллокутивному підтипі директиву та за умов будь-якого способу його реалізації (прямого чи непрямого). Директиви з імпліцитною адресатною референцією можуть виступати як у ролі консеквенту, так і в ролі антецеденту імпліцитного мовленнєвого акту будь-якого іллокутивного типу. Найчастішою комбінацією антецеденту й консеквенту для імпліцитних директивів є комбінація «асертив – директив», найменш частотною – «комісив – директив».

Ключові слова: адресатна референція, директив, експліцитний, іллокуція, імпліцитний, індиректний, мовленнєвий акт.

Панченко І.М. Имплицинтная адресатная референция в директивных речевых актах. Стаття посвящена директивним речевим актам (прямым и непрямым), содержащим имплицитно выраженную референцию к адресату. Имплицинтная адресатная референция может иметь место в любом иллокутивном подтипе директива и при условии любого способа ее реализации (прямого или непрямого). Директивы с имплицитной адресатной референцией могут выступать как в роли консеквента, так и в роли антецедента имплицитного речевого акта какого-либо иллокутивного типа. Наиболее частотной комбинацией антецедента и консеквента для имплицитных директивов является комбинация «асертив – директив», наименее частотной – «комиссив – директив».

Ключевые слова: адресатная референция, директив, иллокуция, имплицитный, индиректный, речевой акт, эксплицитный.

Panchenko I.M. Implicit addressee reference in directive speech acts. The article focuses on directive speech acts (direct and indirect), which contain implicit addressee reference. Implicit addressee reference can be present in any illocutionary subtype of directive no matter which way it is realized (directly or indirectly). Directives with implicit addressee reference can act both as consequent and as antecedent in implicit speech act of any illocutionary type. The most frequent combination of antecedent and consequent for implicit directives is combination “assertive – directive”, the least frequent is “commissive – directive”.

Keywords: addressee reference, directive, explicit, illocution, implicit, indirect, speech act.

Феномен непрямого мовлення вже декілька десятиліть займає провідне місце серед наукових досліджень в руслі лінгвопрагматики. Проблема імпліцитності та індиректності висловлення присвячені фундаментальні роботи провідних зарубіжних та вітчизняних лінгвістів [1; 3; 10; 13; 15]. Досліджуються непрямі мовні засоби вираження мовленнєвих інтенцій у дискурсах різних типів, індиректні мовленнєві акти різних іллокутивних типів, мовна специфіка дискурсивних імплікатур. Проте, поза увагою дослідників залишаються проблеми

імпліцитної референції, зокрема адресатної. У такому випадку референція реалізується в ситуації звернення для передачі соціально-рольового аспекту відносин «автор висловлення – адресат» [8, с. 190]. Адресатна референція виникає для обслуговування інтраперсональних відносин і є однією з найважливіших аспектів мовленнєвого акту (далі – МА), насамперед, у світлі дискурсивно орієнтованої лінгвопрагматики сьогодення.

Актуальність теми зумовлена недостатньою вивченістю феномену адресатної референції

і, зокрема, особливостей її вираження в МА різних іллокутивних типів німецькомовного діалогічного дискурсу.

Метою статті є встановлення мовних засобів (перш за все, імпліцитних), за допомогою яких вербалізується адресатна референція в директивних МА німецькомовного діалогічного дискурсу.

Об'єктом дослідження є директивні МА сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу, які вивчаються на предмет особливостей імпліцитної адресатної референції на матеріалі персонажного мовлення сучасних літературних творів німецькомовних авторів.

Директивний іллокутивний тип мовленнєвого акту характеризується іллокутивною силою спонування адресата виконати певну дію, його пропозиція передбачає майбутню дію адресата. Як і інші іллокутивні акти, директиви мають прямий та непрямий спосіб вираження іллокутивної сили. Серед непрямих директив ми виділяємо індириктні та імпліцитні МА слідом за Веронікою Еріх, Гюнтером Зайле та Вернером Зекеландом [10; 15]. Під індириктним ми розуміємо МА, що містять конвенціоналізовані іллокутивні смисли. В таких актах має місце тільки іллокутивна імплікація – конструювання комунікантами імпліцитного іллокутивного смислу в дискурсі [1, с. 41]. Для імпліцитного МА характерним є інтендування мовцем імпліцитної пропозиції – імплікатури.

Як свідчить проаналізований масив даних, адресатна референція в німецькомовному дискурсі може виражатися прямо (експліцитно) або непрямом (імпліцитно). При цьому імпліцитність / експліцитність адресатної референції висловлення не залежить від способу реалізації МА, в якому вона представлена. Таким чином, звернення до адресата може бути оформленим експліцитно в непрямому МА та імпліцитно в прямому МА.

В німецькомовному дискурсі **експліцитні МА директиви** реалізуються за допомогою спонукальних речень та перформативних структур, тобто таких мовних засобів, які передбачають легке розпізнавання іллокутивної сили адресатом. Такі засоби вираження директивів здебільшого демон-

струють наявність прямого звернення: прономінального (за допомогою адресатних чи відповідних присвійних займенників), іменного (за допомогою іменних структур) або дієслівного (за допомогою флексії дієслова).

Маргінальною формою щодо експліцитності адресатної референції є імператив першої особи множини (*wir*), адже займенник *wir* не є адресатним займенником, а лише реалізує комбінацію *ich + du / Sie / ihr*. В певних комунікативних ситуаціях *wir* може позначати лише адресата, заміщаючи відповідний адресатний займенник, наприклад: (1) „<... > *Nennen Sie das ehrlich?*“

„*Lassen wir das*“, *bestimmte Steinbeck*. +> *Lassen Sie das!* +> *Reden Sie nicht darüber!* (*H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 60*)

Імпліцитна пропозиція, яка містить референцію до адресата, експлікується нами після відповідного висловлення за допомогою логічного знаку +> – «впливає дискурсивно».

Натомість в еліптичних варіантах спонукальних речень та перформативних структур, виражених інфінітивом, іменником, дієприкметником чи дієприслівником, адресатна референція завжди реалізується імпліцитно:

(2) *Der Regisseur auf einer Probe zu den Schauspielern:*

„*Maul halten hab isch gesagt! Zum letzten Mal! So und jetzt Ausgangsposition und los. Isch hab nisch viel Zeit.*“ +> *Haltet Maul! Nehmt die Ausgangsposition ein und fangt an!*

(*M. Sachau: Kalt Duscher, S. 236*)

Непрямо адресатна референція може реалізуватися також в деяких модифікаціях експліцитних перформативних конструкцій, а саме:

- в перформативних конструкціях з інфінітивом пасиву:

(3) *Hauptmann preußisch: Halten Sie die Fresse, Lausejunge! Kummeltürke!*

Schminke: Ich fordere füsiliert zu werden! +> *Füsilieren Sie mich!*

Hauptman preußisch: Fresse, Fresse! Hier wird nicht jefordert, hier wird jehorcht! Disziplin!

Kümmeltürke! (Ö. von Horváth: *Rund um den Kongress*, S. 105)

- в так званих «прихованих перформативах» – висловленнях з перформативним дієсловом у будь якій формі, крім першої особи однини теперішнього часу дійсного способу активного стану [11]:

(4) „*Betreten verboten*“, *lies sie laut*. „*Lebensgefahr!*“ +> *Kommen Sie nicht herein!* (C. Wortberg: *Die Farbe der Angst*, S. 40)

Директивний МА може бути виражений інди- ректно за допомогою мовних засобів, що не ма- ють первинної директивної іллокутивної сили. Вжи- вання інди- ректних МА пояснюється їх виключною емністю та економічністю, а також тим, що вони сприяють створенню приємної, ввічливої атмосфе- ри [6, с. 80]. Як зазначає Дж. Ліч, в непрямих МА іллокутивна сила висловлення знижується, а ступінь «опціональності» зростає (цит. за: [4, с. 99]). Нека- тегоричні інди- ректні директиви відбивають такти- ки збереження обличчя адресата, а категоричні – тактики наполягання, інтенсифікації, ввічливості в ситуації зниження обличчя адресата [1, с. 220].

В німецькій мові існує дуже велика кількість конвенціоналізованих структур для вираження директивного МА, що пояснюється тим фактом, що історично директивний іллокутивний тип є од- ним з найбільш ранніх, як показало дослідження он- тогенезу мовленнєвих актів на матеріалі німецької мови К. Вагнера [16, с. 217]. Непряме позначення адресата в інди- ректних МА зазвичай є неінтендо- ваним, оскільки міститься у застиглій конвенціо- нальній формі.

Імпліцитно адресатна референція виражена в конвенціоналізованих розповідних та питальних структурах із займенниками першої особи однини та множини (*ich* та *wir* відповідно), еліптичних та безособових конструкціях.

Суб'єктно-орієнтовані висловлювання є більш ввічливими в порівнянні з об'єктно-орієнтованими, адже вони реалізують стратегію виводу адресату з дискурсу, тобто роблять можливим його дистан- ціювання від дії. Питальна конструкція із займен- ником першої особи однини (*ich*) та модальними дієсловами *dürfen* (рідше *können*) традиційно вжи-

вається для вербалізації ввічливого прохання до адресата дати дозвіл на виконання дії. Питальні спонукальні речення (*whimperative questions*) [15] надають адресату так звану «прагматичну опцію». У такий спосіб мовець демонструє свою невпев- неність в тому, що адресат може й бажає викону- вати певну дію.

(5) „*Darf ich auch mal einen Blick darauf werfen, wenn Jette damit fertig ist?*“ <...> +> *Erlauben Sie mir Ihr neues Buch zu lesen!*

Meine Mutter nickte. <...>

„*Aber nur, wenn du mir deine Meinung dazu sagst*“. (M. Feth: *Der Erdbeerpflücker*, S. 80)

Суб'єктно-орієнтовані твердження в комбінації з дієслівними формами *wollen* / *möchte* / *gern haben* / *wünschen* / *brauchen* виражають бажання або потребу адресата та реалізують інди- ректне про- хання. Умовний спосіб дієслова в цьому випадку виконує роль мітигатора, мінімізуючи тиск на ад- ресата. Така конструкція є типовою, в першу чер- гу, для асиметричних соціальних відносин, де ад- ресант висловлювання виконує домінуючу роль клієнта, замовника, керівника:

(6) *Angenehm leer der Laden um diese Zeit. Der Verkäufer tut trotzdem so, als hätte er alle Hände voll zu tun.*

„*Äh, hallo, äh, ich bräuchte eine Hose.*“ +> *Zeigen Sie mir Hosen!*

„*Hier bitte. Die ganze Wand ist für Herren. Und die beiden Ständer hier auch noch.*“

(M. Sachau: *Kalt Duscher*, S. 223)

За умов рівних соціальних статусів мовців та враховуючи контекст, ця конструкція слугує для вираження імпліцитного МА натякання:

(7) „*Und ich will Johannisbeermarmelade machen, Benedikts Lieblingsmarmelade, aber mein Rücken tut so wahnsinnig weh*“. +> *Pflücke die Beeren!*

Ich kapierte sofort: „*Ich pflücke die Beeren für dich*“. (E. Heller: *Der Mann, der's wert ist*, S. 89)

Вживання модального дієслова *müssen* вербали- зує необхідність, а отже зазвичай індикує вимогу:

(8) *An der Absperrung hielt sie ein Polizist auf.*

„Ich muss hier durch“, *keuchte sie.* +> *Lassen Sie mich durch!*

„*Sind Sie verwandt?*“

„*Nein. Doch. Ich bin die Freundin* <...>“.

(*M. Suter: Small World, S. 159*)

Проте, суб'єктно-орієнтовані висловлення не є повністю конвенціональними для директивів, в залежності від контексту та емоційного забарвлення вони можуть мати іллокуцію іншого типу МА, наприклад, асертивів.

Займенник першої особи множини (*wir*) імпліцитно позначає адресата, в першу чергу, в індириктних директивах пропонування спільної дії або запрошення:

(9) „Sollten wir jetzt nicht doch die Weihnachtsplatte hören?“ *fragte meine Mutter.* +> *Hören wir (ich + ihr) die Weihnachtsplatte!* „*Hilft ja alles nichts*“, *sagte Papa, als er die bereits von Mama herausgesuchte Schalplatte auf den Plattenteller legte.* (*I. Grube: Männer sind wie Schokolade, S. 19*)

Займенник *wir* та дія в майбутньому, виражена такими темпоральними формами, як *Futur I* чи *Präsens*, реалізують індириктний наказ або інструкцію:

(10) „*Wir müssen etwas übersehen haben. So weit unten kann die Dronte nicht sein*“.

„*Hören Sie, mein Freund, wir suchen jetzt mal einen Ausgang. Danach reden wir über Ihren Vogel*“. +> *Sie sollen jetzt mit mir einen Ausgang suchen!* (*H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 206*)

Разом з модальним дієсловом *müssen* займенник першої особи множини може вживатися у вимогах:

(11) „*Warum rennst du denn vor mir weg?*“, *fragt sie.*

„*Ich renne nicht*“, *sagt er.* „*Und weg schon gar nicht*“.

„Wir müssen reden“, *sagt sie.* „*Die Dinge haben sich verändert*“. +> *Rede mit mir!*

(*C. Wortberg: Die Farbe der Angst, S. 31*)

Серед конвенціоналізованих форм для каузації дії адресата представлена ціла низка еліптичних конструкцій, що не передбачають прямого звернен-

ня до адресата та індириктно реалізують такі підтипи директивів:

1) пропонування послуги, що передбачає майбутню дію адресата:

(12) „Lust auf einen Apfel?“, *fragt sie und öffnet die Tupperbox. Sie schiebt ihm einen geschälten Apfelschnitz in den Mund, reicht die Dose nach hinten.* +> *Hast du Lust auf einen Apfel?*

„Auch ein Stück?“ +> *Möchtest du auch ein Stück?*

Marc schüttelt den Kopf. (*C. Wortberg: Die Farbe der Angst, S. 32-33*)

Конвенціоналізовані субстантивні структури, типові для вираження пропонування послуги, відносять до еліптичних фразеологізмів, а отже вони представляють непрягий директив з конвенціоналізованою директивною пропозицією [1, с. 238]:

(13) *Grötzinger: Danke. Ja. (Zu Pfanzelt) Kognak?* +> *Möchtest du Kognak?*

Pfanzelt: Ja. <...> *Sie trinken und setzen sich.* (*M. Sperr: Landshuter Erzählungen, S. 303*)

2) прохання про дозвіл:

(14) „Was dagegen, wenn ich schnell ein paar Erdbeeren hole?“, *fragte ich.* <...> +> *Habt ich was dagegen, wenn ich schnell ein paar Erdbeeren hole.*

Die beiden schüttelten den Kopf. (*M. Feth: Der Erdbeerpfücker, S. 66*)

3) індириктну відповідь на пропонування послуги комісивного типу (еліптичне риторичне запитання):

(15) *Die Frau: Willst du, dass ich das Geschriebene lese?*

Der Mann: Wozu? (Zerreißt den Bogen) Ich werde diese wohlausgewogenen Dummheiten nicht öffentlich zur Kenntnis geben. +> *Lies nicht, was ich geschrieben habe!* (*A. Stolper: Konferenz mit Knarrpanti, S. 51*)

Імпліцитною адресатна референція є також у безособових конструкціях, а саме:

- у конструкції *Wie wäre es mit...?* для пропонування спільної дії:

(16) *Maja: Eiskalt! Brr! Wie wär's mit Kaffee?* +> *Trinken wir Kaffee!*

Mattias: Gute Idee. Wollt ihr auch?

Die anderen nicken. Mattias und Viola gehen ab. (H. Schertenleib: Radio Kaschmir, S. 348)

- у безособових пасивних конструкціях для вираження наказу чи вимоги:

(17) „Und überhaupt, ab morgen wird Wohnung gesucht. Das gilt für alle. Ich will raus hier. Ist mir inzwischen egal, wo es uns hinverschlägt!“
+> *Wir (ich + ihr) sollen ab morgen eine Wohnung suchen!*

(M. Sachau: *Kalt Duscher*, S. 171)

- у безособових питальних конструкціях для вираження прохання (приклад 18) чи пропонування послуги (приклад 19):

(18) „Kann ich Ihnen helfen?“
„Gibt es zufällig ein Buch, das Da kommt was! heißt?“ +> *Haben Sie ein Buch, das Da kommt was! heißt?*

„Nicht dass ich wüsste, aber ich schau mal im Computer... Ah ja, hier: Da kommt was! von Susanna Brinkelbaum, *Liebesroman, Rosa Rose Verlag, 2004. Könnte ich bis morgen bestellen.“*

„Hm, was anderes mit dem Titel gibt es nicht?“ +> *Haben Sie was anderes mit diesem Titel?*

(M. Sachau: *Kalt Duscher*, S. 27)

(19) „Darfes noch etwas sein?“ fragt plötzlich eine Stimme. +> *Möchten Sie noch etwas bestellen? Hugo sieht auf. Der Kellner steht am Tisch.*

„Oh ja, bitte“, *antwortet Hugo*, „Einen Kaffee“. *Der Kellner sieht die beiden Gläser.*

„Einen oder zwei?“, *fragt er.*

„Einer ist genug, glaube ich“.

„Wie Sie wünschen“.

(L. Thoma: *Eine Serviette, zwei Gläser*, S. 14)

- у інфінітивних зворотах для вираження поради:

(20) „Nun haben wir eine frische Blutung. <...> Es wäre einfacher gewesen, mit einem Mullappen und einer wässrigen Lösung mit H2O2 den Verband aufzuweichen und dann abzulösen“.

„Was man nicht alles verlernt hat“, *sagte Dr. Urban spöttisch.* „Wirklich... jetzt erinnere ich mich daran. Steht das nicht auch sogar im

Handbuch für Erste Hilfe...?“

(H.G. Kosalik: *Das geschenkte Gesicht*, S. 22)

Слід наголосити, що наведені вище конвенціоналізовані директивні структури в рамках імпліцитних МА можуть реалізувати інший тип МА, що ще раз підтверджує невідривність контексту від розуміння імпліцитних смислів.

Імпліцитні директиви є також доволі частотними, адже директивні МА традиційно відносять до небезпечних комунікативних дій, що загрожують негативному обличчю адресата – його потреби у недоторканості внутрішньої сфери (*face-threatening acts*) [9, с. 61]: мовець, що спонукає, приречений на вторгнення в особисту сферу адресата [4, с. 74; 7, с. 10; 12, с. 115; 14, с. 15]. Отже, уникання прямого спонукування до дії в директивах реалізує стратегію негативної ввічливості як засіб компенсації. З іншого боку, занадто категоричне висловлення не відповідає вимогам етичної та ввічливої поведінки, а отже наносить шкоду позитивному лицю самого адресанта. За таких умов ступінь вірогідності досягнення адресантом перлокутивної мети є досить високим, особливо в разі вертикального (статусного) чи горизонтального (соціального) домінування адресата. Таким чином, адресант має обирати більш доречну форму звернення до адресата, яка б не порушувала принцип ввічливості та сприяла позитивній реакції адресата на спонукування до дії.

Типові індикатори адресатної референції в імпліцитних директивах можна класифікувати у такий спосіб:

1) прономінальні (займенник першої особи однини та множини, невизначено-особові займенники, займенники третьої особи однини у випадку непрямого адресата);

2) граматичні (пасивний стан дієслова, еліпсис, безособові конструкції); еліпсис в імпліцитних МА є найчастіше ситуативним, тобто таким, що базується на спільних знаннях комунікантів щодо ситуації [1, с. 145]:

(21) „<...> Du, ich bin unglaublich hungrig.“

„Chinesisch?“ +> *Essen wir (du + ich) Chinesisch!*

„Soll mir recht sein, wenn Sie, also du, einen

finden. Mir ist es völlig egal“, sagt Ortrud.

(S. Mulansky: Tod der Unschuld, S. 40)

3) лексичні (вживання іменника замість експліцитної форми звернення);

4) фразеологічні (фразеологізми, сентенції, тавтологічні висловлення).

Проте, в МА натякання індикатори імпліцитної референції не завжди наявні, інколи непряме звернення виводиться адресатом шляхом переосмислення всього висловлення. Слідом за О.М. Белозоровою [2, с. 7] використовуємо терміни «антецедент» (для експліцитного смислу МА) та «консеквент» (для імпліцитного смислу), запозичені з логіки, де під антецедентом розуміється судження, якому в логічному зв'язку імплікації передуює слово «якщо», а під консеквентом – судження, яке слідує в імплікативному зв'язку за словом «то» [5, с. 88]. У наступному дискурсивному фрагменті і антецедентом, і консеквентом є директив:

(22) „<...> Und bitte, nicht schon wieder vor dem Jungen“, flehte sie. „Es war doch in letzter Zeit alles so schön“. +> Prügeln mich nicht vor dem Sohn!

„Nicht schon wieder vor dem Jungen, nicht schon wieder vor dem Jungen“, äffte er sie nach, ohne auf ihren letzten Satz einzugehen.

(A. Franz: Das Verlies, S. 17)

Наведений приклад ілюструє апосіопезний МА, в якому адресантом умовчується предикат, який, власне, і є індикатором адресатної референції.

Імпліцитна пропозиція директиву може сполучуватись із іллокуцією, яка не відповідає експліцитно вираженій пропозиції. Приміром, експліцитно оформлені асертиви є носіями імпліцитної пропозиції з референцією до адресата та директивною іллокуцією. Описуючи факти об'єктивної дійсності, мовець у непрямий спосіб інформує адресата про необхідність змінити існуючий стан речей:

(23) „Jakob muss morgen zum Zahnarzt“, sagte sie plötzlich. +> Bring Jakob zum Zahnarzt.

„Aha“, nickte ich.

„Um ein Uhr, gleich nach der Schule“.

„Gut“, hörte ich mich murmeln.

(L. Thoma: Das Wunschhaus, S. 32)

Досить поширеною асертивною формою імпліцитного директиву є твердження або констатація, представлена як загальноприйнята норма чи прописна істина. Така форма є характерною для інструкцій, ввічливих зауважень, порад, настанов, категоричних заборон. Дуже часто такі асертиви виражені фразеологізмами, наприклад:

(24) „Man soll nicht Gleiches mit Gleichem vergelten. Ich werde noch mit ihm reden, aber zu dem Zeitpunkt, den ich für richtig halte.“

„Wenn ein kranker Zahn heraus muß“, hielt mir Dieter entgegen, „dann hat es wenig Sinn, den Zeitpunkt zu verschieben.“ +> Du sollst kein Mitgefühl mit Levin haben.

„Doch“, sagte ich entschieden. „Wenn der Patient einen fiebrigen Infekt hat, muß man warten.“ *(I. Noll: Die Apothekerin, S. 159)*

Досить поширеною є також комбінація «експліцитний квеситив – імпліцитний директив». Формулюючи директив як інформативне чи уточнююче питання, мовець насправді має інтенцію спонукування не до відповіді на запитання, а до конкретної дії:

(25) „Was ist mit Essen?“ +> Gib mir was zum Essen!

„Ist gleich fertig“, entgegnete sie <...>.

(A. Franz: Das Verlies, S. 16)

Зустрічаються також випадки, коли МА з імпліцитною адресатною референцією та імпліцитною директивною пропозицією має експліцитну іллокуцію експресиву:

(26) „Ich sollte jemand anders schicken“, sagte Esha nachdenklich, mehr zu Floyd als zu Desprez sprechend.

„Ich bin der Beste“, sagte der Franzose. Franzosen sagen das so.

„Meine Güte, ich dachte immer, man wird härter als Mutter“, äußerte Esha Ness. „Es scheint aber das Gegenteil der Fall zu sein. Mein Herz erweicht“. <...> +> Du darfst fahren!

„Willst du damit sagen, ich kann fahren?“ fragte Desprez.

„Hau schon ab“, antwortete die Frau, die Königin war. *(H. Steinfest: Die feine Nase der Lilli Steinbeck, S. 125)*

Комбінація «експліцитний комісив – імпліцитний директив» не є поширеною. В наступному дискурсивному фрагменті настоятель релігійного угруповання, що проповідує ідеї радикального фундаменталізму в християнстві, закликає своїх братів зруйнувати старі цінності й побудувати нову, сильну церкву. Цей заклик – спонукання до дії – є імпліцитним іллокутивним смислом, експліцитно виражено комісив – обіцянку:

(27) „*Wir werden unsere Kirche wieder stark machen*“, *versprach er*. „*Wir werden sie von jeglichem Firlefanz befreien und zu ihrem eigentlichen Kern vordringen. Dem Glauben. Wir brauchen diesen aufgeblähten Apparat nicht, die Machtspiele der Kardinäle, die Eitelkeit der Erzbischöfe*“.

Die Brüder nickten. <...>

„*Alles, was sich ins schlechte verkehrt hat, werden wir wieder ins Gute rücken. Wir werden das Vermächtnis unseres Herrn erfüllen. Sein Reich komme!*“

„*Sein Reich komme!*“ *antworteten die Brüder wie aus einem Mund.*

(*M. Feth: Der Teufelsengel, S. 67-68*)

Проте, можливий і зворотний випадок – коли директив є носієм імпліцитної недирективної іллокуції. Наступний дискурсивний фрагмент демонструє імпліцитний експресив – докір у відсутності начитаності, виражений на ґрунті директиву – поради більше читати. Індикатором референції до адресата виступає займенник *man*:

(28) „*Man hätte sich die Zeit nehmen müssen, ab und zu ein gutes Buch zu lesen. Schade.*

Sie? Sie fliegen nach Hamburg“. +> *Sie sind nicht ausgebildet genug*

Ben dachte darüber nach, was Korbers vorletzter Satz bedeuten sollte. (*P. Zeindler: Salon mit Seerosen, S.109*)

Таким чином, імпліцитно адресатна референція може бути виражена в будь-якому іллокутивному підтипі МА директиву та за умов будь-якого способу його реалізації (прямого чи непрямого). Директивні МА з імпліцитною адресатною референцією можуть виступати як у ролі консеквенту,

так і в ролі антецеденту імпліцитного МА будь-якого іллокутивного типу. Найчастішою комбінацією антецеденту й консеквенту для імпліцитних директивів є комбінація «асертив – директив», найменш частотною виявилась комбінація «комісив – директив».

Перспективи дослідження стосуються розгляду засобів адресатної референції в МА інших іллокутивних типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів в німецькомовному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Белозорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.М. Белозорова. – Харків, 2007. – 20 с.
3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.
4. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах / Т.В. Ларина. – Москва : РУЛН, 2003. – 315 с.
5. Кириллов В.И. Логика / В.И. Кириллов, А.А. Старченко. – М. : Юрист, 1995. – 256 с.
6. Любавина А.Ю. Функционально-прагматический анализ директивных речевых актов в агитационных текстах / А.Ю. Любавина // Вестник Челябинск. гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. – 2009. – Вып. 34. – С. 78–81.
7. Михайлова Л.В. Эволюция директивных мовленнєвих актів в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Л.В. Михайлова. – Харків, 2002. – 20 с.
8. Яковлева Е.В. Специфика референции личных местоимений испанского языка / Е.В. Яковлева // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 4. – Том I (Гуманитарные науки). – С. 190–195.
9. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – L., N.Y. et al. : Cambridge University Press, 1987. – XIV, 345 p.
10. Ehrlich V. Über nichtdirekte Sprechakte / V. Ehrlich, G. Saile // Linguistische Pragmatik. – Fr./M. : Athenäum, 1972. – S. 255–287.
11. Fraser B. Hedged Performatives // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech acts. – N.Y., San Francisco, L. : Academic Press, 1975. – P. 187–210.
12. House J. Sprechaktperforanz im Deutschen: zur Realisierung der Sprechhandlungen BITTEN/AUFFORDERN und SICH ENTSCULDIGEN / J. House // Linguistische Berichte. – 1988. – Heft 114. –

S. 114–133. 13. Sadock J.M. Speech Act Idioms / J.M. Sadock // Papers from the eighth regional meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago : Chicago Linguistic Society, 1972. – P. 329–339. 14. Schmelz M.P. Psychologie der Höflichkeit. – Analyse des höflichen Aufforderns im betrieblichen Kontext am Beispiel von Arbeitsanweisungen / M.P. Schmelz. – Fr./M. et al. : Lang, 1994. – 226 S. 15. Sökeland W. Indirektheit von Sprechhandlungen / W. Sökeland. – Tübingen : Niemeyer, 1980. – VII, 168 S. 16. Wagner K.R. Pragmatik der deutschen Sprache / K.R. Wagner. – Fr./M : Lang, 2001. – 495 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Feth M. Der Erdbeerenpflücker / Monika Feth. – München : cbt, 2003. – 351 S. 2. Feth M. Der Teufelsengel / Monika Feth. – München : cbt, 2009. – 410 S. 3. Franz A. Das Verlies / Andreas Franz. – München : Knaur, 2004. – 460 S. 4. Grube I. Männer sind wie Schokolade / Irina Grube // Die Frau in der Gesellschaft. – Frankfurt am Main : Fischer, 1998. – 141 S. 5. Heller E. Der Mann, der's wert ist / Eva Heller. – München : Knaur, 1999. – 580 S. 6. Horváth, Ödon von. Rund um den Kongress / Ödon von Horváth // ders. Gesammelte Werke. Bd. 3: Komödien. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – S. 75-138. 7. Kosalik H. G. Das geschenkte Gesicht / Heinz Günther Kosalik. –

Köln : H+L, 1999. – 516 S. 8. Mulansky S. Tod der Unschuld / Sandra Mulansky. – Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt, 2000. – 256 S. 9. Noll I. Die Apothekerin / Ingrid Noll. – Zürich : Diogenes, 1996. – 207 S. 10. Sachau M. Kalt Duscher / Matthias Sachau. – Berlin : Ullstein, 2009. – 400 S. 11. Schertenleib H. Radio Kaschmir / Hansjörg Schertenleib. // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 12 – Fr./M. : Fischer, 2002. – S. 311–364. 12. Sperr M. Landshuter Erzählungen / Martin Sperr. // Wunschkonzert. – M. : Raduga, 1983. – S. 265–330. 13. Steinfest H. Die feine Nase der Lilli Steinbeck / Heinrich Steinfest. – München : Piper, 2007. – 346 S. 14. Stolper A. Konferenz mit Knarrpanti / Armin Stolper // ders. Die Karriere des Seiltänzers. Neun Erzählungen und ein Stück. – Rostock : Hinstorff, 1981. – S. 49–93. 15. Suter M. Small World / Martin Suter. – Zürich : Diogenes, 1997. – 323 S. 16. Thoma L. Das Wunschhaus / Leonhard Thoma // Das Wunschhaus und andere Geschichten. – Ismaning : Hueber, 2006. – S. 20-33. 17. Thoma L. Eine Serviette, zwei Gläser / Leonhard Thoma // Die Blaumacherin. – Madrid : Editorial Idiomias, S.L. Unipersonal, 2010. – S. 12-17. 18. Wortberg C. Die Farbe der Angst / Christoph Wortberg. – Stuttgart / Wien : Thienemann, 2006. – 141 S. 19. Zeindler P. Salon mit Seerosen / Peter Zeindler. – Zürich-Hamburg : Arche, 1996. – 293 S.